

A becsukott könyv

Igaz történet

Írta: Mikszáth Kálmán

1885

Kis kedves, zömök emberke volt a mi tanárunk. Arról volt nevezetes, hogy Petőfi Sándort is ő tanította, mikor még azt Petrovics Sándornak nevezték. Hideg, száraz arca volt, semmitmondó szemei, melyekben sohasem látszott visszatükröződni semmi érzélem, se öröm, se bánat, se harag, se kevélység, semmi, semmi. Talán a pápaszemei okozták azt, melyek egészen eltakarták ez apró színtelen szemeket? De egyet azonnal észrevehetett mindenki: a félnépszerűségét. Mindentől összerezgett, mindenkitől félt, mindenki iránt nyájas viseletet tanúsított, még a tanítványait sem merte erősebben korholni, ha azok valamely helytelenséget követtek el, nyájas volt és szelíd megrovásaiban is. A tanártársai gyöngé szívének mondták emiatt. Csodálatos, hogy éppen azok ítélték el az öregúr modorát erősebben, akiknek az kényelmes volt. De úgy van az mindenben a világon. S valóban, Damos Gábor uram félnépszerű volt, éjjel sohasem mert künn járni az utcán, mert félt a rossz emberektől, nappal is csak a népes helyeken fordult meg, mert nappal is félt: a kutyáktól. Ilyen jó, egyszerű ember volt Damos uram, hogy dohányt lehetett volna vágni a hátán, mikor én megösmertem mint tanáromat. Pedig különös idők voltak akkor, és éppen nem kedvezők a bátortalanoknak. Ezt a földet, hol élünk, halnunk kell, nagy veszély fenyegette. Mert ehhez a földhöz hozzátartozik a levegője, azt pedig mi magyarok csak akkor tudjuk beszívni, ha szabad és tiszta, ha meg nem fertőztette azt semmi idegenszerű. Nagy panaszaink voltak, s ezek a panaszok végighangoztak az országon, s olyanok voltak, mint a kiáltó hangok a sziklák között, minél tovább hangzottak, annál nagyobbra növekedének. S a mi panaszainkra azok, akiktől orvoslást követeltünk, azzal feleltek, hogy még jobban megsértettek. Ekkor aztán kitört belőlünk is a harag fönségesen. Talpra állottunk férfiasan, s mellünket kitarva daccal kiáltottunk ennek a földrésznek: "Jól van hát. Itt állunk. Aki nem akar bennünket megtérni jogainkkal, hazaszeretetünkkel, jöjjön idebb! Birkózzunk össze!" Nem hordozták körül a véres kardot, mint hajdanta, csak a zászlót kellett kibontani. Alatta volt mindjárt minden magyar. Meglátták azt a zászlót akármilyen messziről, akármilyen sötétben. A honszeretet élessé teszi a szemeket, s világosságot szór szét az utakra, amelyeken menni kell. Talán nem is kell mondanom, mikor volt. Mindenki emlékszik erre az évszámra. A ti apáitok, kedves olvasóim, sokáig hordozták ezt az évszámot kokárdán, a kalap-jukon, még akkor is, mikor már másképp jegyezte az éveket a kalendáriumcsináló. Évszám, amelyből mondat lett. S minő mondat! Varázsigé, melytől melegebben dobog fel a szív, kigyúl az arc! Megelevenül az emlékezet, s felhőket lát s villámokat mögöttük, azután pedig ismét örökösen csak felhőket villámok nélkül. Ilyen varázsigé az az 1848. Fiatal fiúk voltunk még akkor a hatodik osztályban. Az újságok még ritkák voltak, hogy gyorsan elhozták volna az események hírét. Csak hallomásból tudtuk a nagy forrongást, mely az országban volt. Egy-egy Selmece vetődött utazó beszélt néha valami újat, s az villámhirtelen terjedett az izgatott lakosság között. Az emberek kimentek a város végére, ahol a zaj nem zavarta őket, s ott a földre lapulva fülükkel hallgatták a távoli ágyúdörgést. Az anyaföld volt a legbiztosabb hírvivő a panaszos morgásával. Háború folyik valahol messze. Az ég alja kigyúlt esténként vér-pirosra, s a harmadik határból is pernyéket hozott a szél. Falvakat gyújtottak fel valahol messze... Tudtuk, hallottuk mi is ezeket, s a mi kis szívünkben is volt akarat, volt szeretet az édes haza iránt. Bizonyos izgatottság tartott lázban bennünket is, s restelni kezdtük, hogy nekünk most a káposztás kertekben azt kell magolgtatni: "Parve nec in video..." Irigyeltük azokat, akik ott lehetnek, ott, ahol a dicsőség van, meg a kötelesség, meg a halál. Egy fényes angyal, egy fakó asszony és egy borzalmas szörny; Istenem, de jó lehet ott közelükben! Ez a három perszona egészen más formát adott mindennek, csak az öreg Damos maradt a régi. Minden nap feljött előadást tartani, a régi egykedvűséggel, nyugalommal. Hanem

egy napon szokatlanul hal-ványnak látszott, midőn belépett. Amint felment a katedrára, le sem vette magáról a Kazinczy-féle hosszú kék köpönyeget, mely a sarkáig érvén, elfedte még a bokáit is. A szemeiben sajátságos tűz csillogott... "Haragszik-e az öreg - találgatták -, avagy pedig láza van!" Mintha vívódnék valamivel, ajkai megnyíltak, szólni akart, homlokáról, szemeiből szinte lekéredzkedett valami, de mintha még küzdene magával, keze is reszketett, mint a nyárfalevél, s kihullott belőle a könyv, amelyből a prelekciót volt tartandó. A könyv zöreje eszméltre hozta. Egy tanítvány kiugrott az első padból, s átnyújtotta neki a könyvet, mely lecsúszván a katedráról a mediumra esett volt le. Az öreg láthatólag megkönnyebbült... egyet sóhajtott, és félénken összezsugorodva, fejét a váll-lapickái közé behúzza, leült, ujjait megnyálazta, s lapozni kezdett benne: - Hol is csak... hol is hagytuk el csak? - motyogta szórakozottan, s ujjai még mindig reszkettek. Forgatta, sokáig forgatta, de csak sehogy sem bírt ráakadni arra a helyre, ahol tegnap végeztük. - Ej, ej - szólt bosszankodva -, talán a macskák ették meg azóta az Iliászból azt a lapot? Megint lapozott. Feszült kíváncsisággal néztük, mert már kezdett átcsapni ez a dolog a mulatságosba. Egyszerre felugrott, mint valami kis hörcsög, s apró tenyerével odacsapott nagy mérgesen a katedrára. Majd megdermedtünk a csodálkozástól. Azután becsapta a könyvet haragosan, s így szólott harsány hangon (sohasem fogom elfelejteni a szavait): - Fiúk! Betettem a könyvet, csukjátok be ti is a könyveiteket. Olyan hatalmas parancsoló volt a szava, hogy mintegy versenyszóra becsuktuk könyveinket valamennyien. - Mert a könyvek ideje elmúlt, fiaim. Majd eljön megint... Bizonyosan eljön még. Kivette zsebkendőjét, s kigyúlt arccal letörölgette a forró izzadságcsöppeket, azután folytatta még nagyobb hévvel. - Újra kinyitjuk őket, hanem addig... magunknak kell csinálni egy Iliászt. Megértettétek? Nem bizony mink; egészen bele voltunk zavarodva a csodálatos viseletébe. Ekkor hirtelen félretolta vállairól a köpönyeget, s a jó öreg ott állt a katedrán, fekete karneolgombos atillában, s széles rezes kard csüggött az oldalán. - No hát, értsétek meg egészen! Meg is értettük. Lelkesülve ugrottunk ki a padokból, s egyszerre szívből kitört ajkainkból az éljen. - Ki jön a csataterre? - kiáltá mennydörgő szavakkal. - Mind egytől egyig. Csak vezessenek bennünket. - Majd elvezetlek én, fiaim. S el is vezetett azután. Huszonnégyen mentünk vele, s csak öten kerültünk vissza aztán, hogy ott folytassuk, ahol elhagytuk. Csakhogy ő vissza nem jött soha többé. Meghalt hősileg a szélaknai csetepatéban. Nekünk pedig, akik visszajöttünk, borús volt a Homér derűs ege azután... De ne folytassuk, mert még belemennék az Osszián ködös-homályos hangulatába.